

**Jerzy Dudziński, Jarosław
Narętkiewicz**

**Chiny a deindustrializacja krajów
rozwijających się : na przykładzie
Ameryki Łacińskiej**

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 37/1, 137-151

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Jerzy Dudziński*

Jarosław Narętkiewicz**

Uniwersytet Szczeciński

CHINY A DEINDUSTRIALIZACJA KRAJÓW ROZWIJAJĄCYCH SIĘ (NA PRZYKŁADZIE AMERYKI ŁACIŃSKIEJ)

STRESZCZENIE

W artykule oceniono wpływ Chin na przekształcenia zachodzące w handlu zagranicznym oraz strukturach gospodarek wybranych krajów rozwijających się na tle przemian zachodzących w handlu międzynarodowym i w gospodarce światowej. Analizą objęto – zasługujący w tym aspekcie na szczególną uwagę – region Ameryki Łacińskiej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że proces deindustrializacji krajów rozwijających się przez Chiny uwidocznia się w krajach Ameryki Łacińskiej ze szczególną siłą. Wyraża się on nie tylko w prymaryzacji eksportu, ale również w przekształceniach struktury importu. Deindustrializacja widoczna jest także w całej gospodarce, czego wyrazem jest spadek udziału przemysłu przetwórczego w PKB. Jakkolwiek subregiony i kraje, w których proces deindustrializacji zachodzi silniej, osiągają w XXI wieku ogólnie lepsze wyniki ekonomiczne, to jednak wyraża się obawy, że na dłuższą metę proces ten może wywołać niekorzystne zmiany w gospodarce.

Słowa kluczowe: kraje Ameryki Łacińskiej, handel międzynarodowy, prymaryzacja eksportu, deindustrializacja

* Adres e-mail: jdudzi@wneiz.pl

** Adres e-mail: joten@wneiz.pl

Wprowadzenie

W XXI wieku w gospodarce światowej zauważa się szereg nowych zjawisk, wiążących się z procesem jej globalizacji. Jednym z istotniejszych jest wyraźny wzrost roli krajów rozwijających się w światowej produkcji i w handlu międzynarodowym. Inną interesującą tendencją są nowe relacje cen w obrocie międzynarodowym, determinujące w sposób odmienny niż dotychczas dynamikę eksportu poszczególnych grup krajów oraz przekształcenia w jego strukturze. To ostatnie zjawisko wydaje się szczególnie interesujące również z teoretycznego punktu widzenia, gdyż przeczy dominującym dotychczas w literaturze poglądom, że industrializacja i ograniczenie roli dóbr podstawowych w wywozie to najlepsza metoda przyspieszenia dynamiki eksportu i wzrostu gospodarczego. W myśl tych poglądów umożliwia ona zarazem tzw. ucieczkę przed pogarszaniem się *terms of trade*.

Artykuł stanowi kontynuację badań autorów nad czynnikami eksportu krajów Ameryki Łacińskiej. W poprzedniej publikacji przedstawiono kwestię wpływu czynnika w postaci struktury eksportu na jego dynamikę¹. Celem niniejszego opracowania jest natomiast określenie wpływu Chin – jako największego obecnie światowego eksportera – na przekształcenia zachodzące w handlu zagranicznym krajów Ameryki Łacińskiej. Szczególny nacisk położono na podnoszoną ostatnio w literaturze przedmiotu kwestię tzw. deindustrializacji (*deindustrialization*) krajów rozwijających się przez Chiny.

W pierwszej części przedstawiono ogólnie podstawy procesu deindustrializacji w postaci zmian w strukturze handlu międzynarodowego i gospodarce światowej. W drugiej – ukazano w sposób syntetyczny wpływ Chin na przemiany zachodzące w całym handlu międzynarodowym. W trzeciej części natomiast zanalizowano wybrane aspekty handlu zagranicznego krajów Ameryki Łacińskiej (głównie kształtowanie się *terms of trade* i rolę Chin w obrotach handlowych z zagranicą). W ostatniej części omówiono kwestię deindustrializacji w odniesieniu do gospodarki badanych krajów (kierunki zmian struktury PKB).

Zakres czasowy pracy obejmuje w zasadzie lata 2000–2012. Dość często odwoływano się jednak, w ramach analiz porównawczych, także do wcześniejszych okresów. Dane źródłowe i statystyczne pochodzą głównie z UNCTAD, MFW i WTO.

¹ J. Dudziński, J. Narękiwicz, *Struktura eksportu jako determinanta jego dynamiki we współczesnym handlu międzynarodowym (na przykładzie Ameryki Łacińskiej)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 810, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 35, t. 1, 2014.

1. Zmiany struktury towarowej eksportu światowego w XXI wieku

W drugiej połowie ubiegłego wieku obserwowano względnie trwałą (przerwaną tylko w latach 70.) długookresową tendencję spadku roli surowców i żywności (dóbr podstawowych) w światowym eksporcie. Dotyczyło to zwłaszcza żywności (spadek z blisko 17,6% do 6,7% w 2000 roku – czyli blisko trzykrotny), jak i – w mniejszym stopniu – paliw (por. tabela 1). W sumie jednak spadek udziału dóbr podstawowych o blisko połowę (z 44,5% w 1960 roku do zaledwie 23,1% w 2000 roku) można ocenić jako bardzo znaczący.

Tabela 1. Struktura towarowa światowego eksportu w latach 1960–2012 (%)

Wyszczególnienie	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2012
Surowce i żywność, w tym:	44,5	33,3	40,8	26,5	23,1	30,9	34,2
żywność	17,6	13,5	10,2	9,3	6,7	7,4	7,5
paliwa	10,0	9,4	23,8	10,5	10,6	15,6	18,8
Wyroby przetworzone, w tym:	55,5	66,3	57,3	70,5	73,3	65,6	62,6
maszyny i środki transportu	22,0	29,4	25,5	35,8	41,1	33,7	31,8

Źródło: *Współczesna gospodarka światowa. Wybrane problemy*, red. J. Dudziński, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994, s. 35; *UNCTAD statistical database*, <http://unctadstat.unctad.org> (2.05.2014).

Na tle wskazanej wyżej długookresowej tendencji, na podkreślenie zasługuje więc zjawisko obserwowane w XXI wieku, wyrażające się wyraźnym wzrostem roli surowców i żywności w eksporcie światowym (por. tabela 1). W latach 2000–2012 odsetek przypadający na dobra podstawowe wzrósł bowiem o ponad 10 punktów procentowych, a udział paliw się podwoił (z 10,5 do 18,8%). Wskazany proces – w odniesieniu do eksportu krajów rozwijających się – określa się w literaturze przedmiotu mianem prymaryzacji (*primarization*) eksportu². Z uwagi na fakt, że rozpatrywany jest najczęściej w odniesieniu do krajów Ameryki Łacińskiej, używa się również terminu reprimaryzacja (*reprimarization*)³, gdyż wcześniej kraje te

² Por. np. *Brazilian Manufacturing in the Face of Chinese Competition*, University of East Anglia, DEV Research Briefing, Norwich 2011, July, s. 1; R. Jenkins, *Latin America and China – A New Dependency?*, University of East Anglia, Norwich 2012, April, s. 19.

³ Por. np. R. Bouzas, *Latin America in the New Global Scenario: A Bumpy Road Ahead*, University of Miami, December 17, 2012, s. 5.

(a przynajmniej pewna ich część) notowały znaczne sukcesy w polityce przemysłowej, zwiększając w eksporcie udział dóbr przetworzonych⁴.

Przedstawionej wyżej rosnącej roli surowców i żywności w handlu międzynarodowym towarzyszyły odpowiednie zmiany udziału głównych grup krajów. Najwyższy wzrost wystąpił w krajach transformacji systemowej (z uwagi na znaczną rolę Rosji, charakteryzującą się surowcowym charakterem eksportu). Ich udział wzrósł w latach 2000–2012 z 2,4 do 4,5% łącznego eksportu światowego, a więc prawie się podwoił⁵. Znacząco wzrósł także odsetek przypadający na kraje rozwijające się (z 31,9% w 2000 roku do 44,7% w 2012 roku). Oprócz surowcowo-rolnej specjalizacji eksportowej wielu krajów tej grupy, do wskazanego wzrostu przyczyniła się także bardzo wysoka dynamika eksportu Chin. Wyraźnie natomiast obniżyła się w badanym okresie rola krajów rozwiniętych gospodarczo (spadek z 65,7 do 51%). W ich wywozie dominują bowiem w większości dobra przetworzone (wyroby przemysłu przetwórczego).

Tabela 2. Struktura produktu krajowego brutto świata według rodzajów działalności gospodarczej w latach 1970–2011 (%)

Wyszczególnienie	1970	1980	1990	2000	2011
Rolnictwo	9,84	7,10	5,39	3,55	4,37
Przemysł, w tym:	37,81	38,20	32,78	28,92	30,08
przemysł przetwórczy	26,17	22,89	20,86	17,22	16,96
Usługi	52,35	54,70	61,83	67,53	65,55

Źródło: UNCTAD Statistical Database, <http://unctadstat.unctad.org> (2.05.2014)

Ukazane wyżej przekształcenia w handlu międzynarodowym wiązały się oczywiście z odpowiednimi zmianami w strukturze światowego produktu krajowego brutto (por. tabela 2). Odbiegały one również od tendencji obserwowanych we wcześniejszych okresach. Ogólną długookresową prawidłowością rozwoju ekonomicznego – o charakterze niejako podręcznikowym – były bowiem dotychczas przekształcenia sektorowe, uwidaczniające się we wzroście roli usług, kosztem nie tylko rolnictwa, ale również przemysłu (wydobywczego i przetwórczego). Szczególnie

⁴ Zob. w tej kwestii M. Czarnecka-Gallas, *The Efficiency of Industrial Policy in 21st Century? The Case of Brazil*, „Gospodarka Narodowa” 2013, nr 7–8.

⁵ UNCTAD Statistical Database, <http://unctadstat.unctad.org> (2.05.2014).

widoczny był spadek odsetka przypadającego na rolnictwo (z 10% w 1970 roku do zaledwie 3,6% w 2000 roku – por. tabela 2). Zniżka roli przemysłu (zarówno wydobywczego, jak i przetwórczego) – jakkolwiek znacząca (około 10 punktów procentowych) – nie była już tak spektakularna. Ten ostatni proces można nazwać deindustrializacją sektorową, dotyczy bowiem przemysłu jako sektora gospodarki.

W XXI w. wystąpiło natomiast całkowicie nowe zjawisko wyrażające się w spadku roli usług w światowym produkcie krajowym brutto (z 67,5% w 2000 roku do 65,6% w 2011 roku). Wynikało ono – jak się wydaje – z dwóch podstawowych przyczyn. Po pierwsze, wiązało się z wystąpieniem kryzysu finansowego i późniejszym częściowym ograniczeniem roli sektora finansowego (m.in. w efekcie wprowadzenia regulacji ograniczających jego funkcjonowanie). Powszechnie wyrażano bowiem pogląd o nadmiernej finansyzacji współczesnej gospodarki, będącej jedną z głównych przyczyn kryzysu finansowego⁶. Po drugie, istotnym czynnikiem był – sygnalizowany wcześniej – bardzo silnie rosnący popyt na surowce i żywność, zwłaszcza w krajach rozwijających się (głównie Chiny i kraje nowo uprzemysłowione)⁷. Przyczyniał się on do wzrostu cen i produkcji dóbr podstawowych (rolnictwo i przemysł wydobywczy). Występowaniem tego ostatniego zjawiska można więc wyjaśnić wzrost udziału przemysłu w światowym PKB w XXI wieku, przy utrzymującym się spadku roli przemysłu przetwórczego (por. tabela 2).

Dotychczasowe rozważania prowadzą więc do wniosku, że o ile w obecnym wieku występuje – w pewnym stopniu – zjawisko reindustrializacji, to wiąże się ono jednak z rosnącą rolą przemysłu wydobywczego. W odniesieniu do znaczenia przemysłu przetwórczego bardziej uzasadnione wydaje się natomiast stosowanie pojęcia „deindustrializacja” lub (ściśle rzecz biorąc) „demanufacturing” – rozumianego jako proces ograniczenia przez Chiny rozwoju w krajach rozwijających się przemysłu przetwórczego.

2. Chiny a dynamika i struktura handlu międzynarodowego

Jak wskazuje się w licznych publikacjach, istotnym czynnikiem cenotwórczym w XXI wieku, związanym z fundamentami rynkowymi, był szybko rosnący popyt

⁶ Szerzej zob. np. J. Dudziński, *The Current Economic Paradigm in the Light of Financialisation*, „Folia Oeconomica Stetinensia” 2011, nr 10 (18), s. 20–25 i cytowana tam literatura.

⁷ *Trade and Development Report 2013*, United Nations, New York–Geneva 2013, s. 52–55.

na surowce i żywność w krajach rozwijających się, w tym zwłaszcza w Chinach⁸. Szczególnie silna rola Chin w tym aspekcie wiąże się w znacznym stopniu z wielkością tego kraju⁹. Istotną rolę odgrywała także wysoka energochłonność i surowcochłonność szybkiego wzrostu gospodarczego. Zużycie aluminium w Chinach wzrosło w latach 2002–2012 blisko czterokrotnie, miedzi – ponaddwukrotnie, niklu – blisko dziewięciokrotnie, ropy naftowej – o blisko 100%¹⁰.

W efekcie Chiny stały się wiodącym – w skali świata – konsumentem wielu dóbr podstawowych, z udziałem sięgającym nawet ponad 40% ich łącznej światowej konsumpcji. Mimo iż kraj ten był zarazem znaczącym producentem niektórych dóbr podstawowych, ich produkcja nie pokrywała bardzo szybko rosnącego popytu. W rezultacie Chiny stały się obecnie największym światowym importerem niektórych artykułów, np. żelaza i soi (z udziałem wynoszącym około 60% globalnego importu). Pozostają także głównym importerem innych metali (miedź, nikiel) oraz surowców rolnych (bawełna, kauczuk naturalny). Wskazana rola Chin zasługuje na tym silniejsze zaakcentowanie, iż – w omówionym okresie – popyt na wiele towarów surowcowo-rolnych w krajach rozwiniętych gospodarczo obniżył się bezwzględnie, np. miedzi – o 23%, niklu – o 22%, bawełny – o 67,6%, soi – o 12,7%, ropy naftowej – o 8,1%¹¹.

Drugim kierunkiem oddziaływania Chin na ruch cen w handlu międzynarodowym jest sfera podaży dóbr przetworzonych. Kraj ten stał się obecnie największym światowym eksporterem, a w jego wywozie zdecydowanie dominują wyroby przemysłu przetwórczego (blisko 95%). Szczególnego podkreślenia wymaga bardzo wysoka dynamika eksportu Chin (wskaźnik dynamiki w 2012 roku wyniósł 822, rok 2000 = 100). Zwiększając wydatnie swój udział w globalnym wywozie (z 3,8% w 2000 roku do ponad 11% w 2012 roku), Chiny w coraz większym stopniu determinują ruch cen dóbr przetworzonych w całym eksporcie światowym, oddziałując w kierunku ich relatywnego (a niekiedy bezwzględnego) spadku. Warto przykładowo wskazać, iż w latach 2001–2012 – kiedy to ceny w chińskim wywozie wzrosły zaledwie o 21%,

⁸ Por. np. S.K. Roache, *China's Impact on World Commodity Markets*, „IMF Working Paper WP” 12/115, May 2012, s. 21; T. Helbing, V. Mercer-Blackman, K. Cheng, *Commodities Boom. Riding Wave*, „Finance and Development” 2008, March, s. 13; M. Francis, *The Effect of China on Global Prices*, Bank of Canada Review, Autumn 2007, s. 13–25.

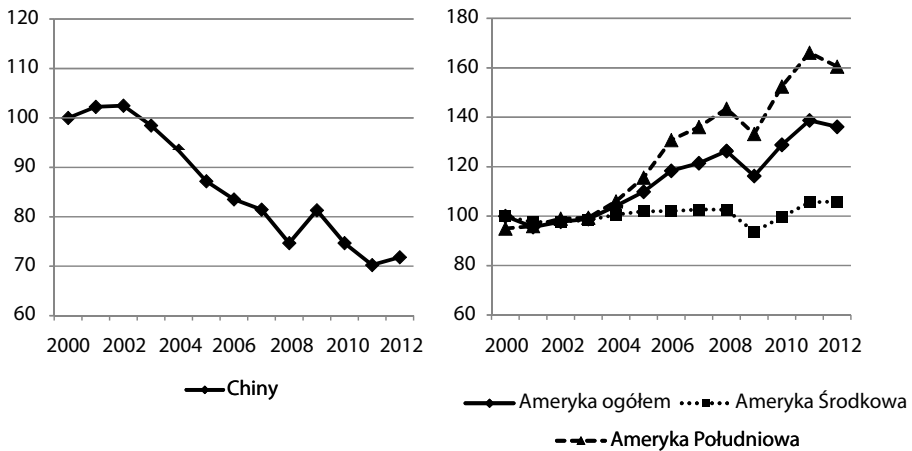
⁹ Por. *Trade and Development Report...*, s. 52–55.

¹⁰ Tamże, s. 54.

¹¹ Tamże.

a średnio w skali świata zwiększyły się o 80% – w eksporcie krajów transformacji systemowej (głównie Rosja) zwyżkowały aż trzykrotnie (wskaźnik 334, rok 2000 = 100)¹².

Rysunek 1. Wskaźniki *terms of trade* wybranych regionów Ameryki Łacińskiej i Chin w latach 2000–2012 (2000 = 100)

Źródło: UNCTAD Statistical Database...

Jak wynika z rysunku 1, *terms of trade* Chin kształtują się w XXI w. bardzo niekorzystnie. Wskaźnik obniżył się bowiem w 2012 roku aż o około 30% w stosunku do poziomu z 2000 roku. W literaturze przedmiotu głosi się nawet pogląd, że Chiny – zgłaszając ogromny popyt na surowce i żywność i stosując politykę niskich cen w eksporcie – „poprawiają” w ten sposób *terms of trade* swoich partnerów handlowych, a pogarszają – w tym aspekcie – swoje warunki handlu zagranicznego¹³. Oddziałują jednak zarazem w kierunku przekształcenia struktury towarowej wspomnianych partnerów, zwiększając udział dóbr podstawowych w ich wywozie i tanich dóbr przetworzonych w przywozie tych krajów, co ogranicza możliwości rozwoju własnej produkcji tych ostatnich wyrobów (tzw. deindustrializacja krajów rozwijających się przez Chiny)¹⁴.

¹² UNCTAD Statistical Database...

¹³ Por. np. P.E. Robertson, *The Global Impact of China's Growth*, „Discussion Paper” 13.13, The University of Western Australia, January 2012, s. 4.

¹⁴ A. Wood, J. Mayer, *Has China De-industrialised other Developing Countries?* QEH Working Paper Series, „Working Paper” 2010, nr 175.

3. Wybrane aspekty wymiany zagranicznej krajów Ameryki Łacińskiej w XXI wieku

Przedstawione wcześniej główne kierunki oddziaływania Chin na obroty z zagranicą krajów rozwijających się uwiadcniają się wyraźnie w przypadku syntetycznego i ważnego miernika, jakim jest wskaźnik *terms of trade*. Jak wynika z rysunku 1, cały region Ameryki Łacińskiej notował łączną wyraźną poprawę tego wskaźnika. Jego wzrost wyniósł w latach 2000–2012 w całym regionie średnio 36% (co ciekawe, odpowiada to skali pogorszenia się analizowanego wskaźnika w handlu zagranicznym Chin). Tempo poprawy *terms of trade* było jednak wysoce zróżnicowane. O ile bowiem wskaźnik dla Ameryki Środkowej wyniósł 6% (a dla Meksyku – 9%), to w obrotach zagranicznych Ameryki Południowej zwiększył się aż o ponad 60%. Wskazane różnice były determinowane odmiennością struktur eksportu (towarowej i geograficznej). W wywozie krajów Ameryki Środkowej surowce i żywność odgrywają stosunkowo niewielką rolę (podobnie jak i Chiny – jako odbiorca eksportowanych przez te kraje wyrobów). Z kolei w państwach Ameryki Południowej sytuacja przedstawia się całkowicie odmiennie¹⁵. Dobrym odzwierciedleniem jest kształtowanie się wskaźników *terms of trade* znaczących eksporterów surowców i żywności (Wenezuela – 262, Chile – 182, Peru – 164, Kolumbia – 150). Niektóre kraje Ameryki Środkowej zanotowały natomiast wręcz bezwzględny spadek wskaźników *terms of trade* (np. Kostaryka – o 22%, Nikaragua – o 18%, Honduras – o 16%, Gwatemala – o 12%)¹⁶.

Stosunkowo małe zmiany zaszczyt natomiast w XXI wieku w strukturze towarowej importu krajów Ameryki Łacińskiej. Dominują w nim dobra przetworzone, z udziałem sięgającym od 73% dla państw Ameryki Południowej, do 76,6% w wypadku Ameryki Środkowej (dla Meksyku nawet 78,2%). W badanym okresie notowano niewielki spadek udziału wspomnianych dóbr w całym regionie Ameryki Łacińskiej (około 4 punkty procentowe)¹⁷. Oznacza to, że występują w tym względzie zasadnicze różnice w stosunku do struktury towarowej eksportu. Jak wskazują nasze wcześniejsze badania, w XXI wieku notowano w Ameryce Łacińskiej bardzo wyraźny proces prymaryzacji eksportu, szczególnie widoczny w przypadku Brazylii i innych krajów Ameryki Południowej¹⁸.

¹⁵ Szerzej przedstawiamy ten problem na przykładzie wybranych krajów i regionów Ameryki Łacińskiej w artykule: J. Dudziński, J. Narękiwicz, *Struktura eksportu...*

¹⁶ UNCTAD Statistical Database...

¹⁷ Tamże; obliczenia własne.

¹⁸ Por.: J. Dudziński, J. Narękiwicz, *Struktura eksportu...*

Wspomniane wyżej zjawisko koresponduje ściśle z następną kwestią, jaką jest zróżnicowanie roli Chin w obrotach obu subregionów. Kraje Ameryki Południowej odznaczają się bowiem znacznie wyższym i wyraźnie rosnącym udziałem Chin w eksporcie. W 2000 roku odsetek przypadający na Chiny w wywozie Ameryki Południowej wynosił 2,2%, a w 2012 roku – aż 14,1%. Z kolei zależność krajów Ameryki Środkowej od Chin wprawdzie również wzrosła w badanym okresie, ale kształtuje się ona obecnie na stosunkowo niskim poziomie – 1,8% (w wypadku Meksyku – 1,5%). Oznacza to, że kraje Ameryki Południowej, dostosowując swoją ofertę podaży eksportowej do popytu Chin i dokonując zmian w strukturze towarowej wywozu (prymaryzacja), wykazują w efekcie większy stopień zależności od tego kraju¹⁹.

Tabela 3. Wymiana handlowa z Chinami wybranych krajów i regionów Ameryki Łacińskiej w latach 2000–2012 (mln USD)

Wyszczególnienie	2000	2005	2010	2012
	Ameryka Łacińska			
Eksport	3904,9	20067,9	75094,6	102052,7
Import	8651,3	37393,4	120452,8	159892,6
Saldo	-4746,4	-17325,5	-45358,2	-57839,9
Ameryka Środkowa				
Eksport	323,7	1683,1	5163,4	7480,1
Import	3330,2	20426,7	52567,3	66036,5
Saldo	-3006,5	-18743,6	-47403,9	-58556,5
Meksyk				
Eksport	310,1	1135,6	4195,9	5720,8
Import	2877,8	17696,3	45607,6	56936,1
Saldo	-2567,7	-16560,7	-41411,6	-51215,3
Ameryka Południowa				
Eksport	3480,6	17981,5	68513,2	92908,1
Import	4703,6	15518,0	64359,0	89804,5
Saldo	-1223,0	2463,5	4154,2	3103,6
Brazylia				
Eksport	1085,3	6834,9	30752,4	41227,5
Import	1222,1	5354,5	25535,7	34248,5
Saldo	-136,8	1480,4	5216,7	6979,0

Źródło: UNCTAD Statistical Database...

¹⁹ Kraje Ameryki Środkowej powiązane są ściśle z USA, a Meksyk jest również członkiem NAFTA.

Interesującym i wymagającym zarazem odpowiedniego podkreślenia jest fakt, że kraje Ameryki Środkowej charakteryzują się w swoim imporcie dość dużą zależnością od Chin. Zależność ta wzrosła także bardzo wyraźnie w XXI wieku (np. w imporcie Meksyku udział Chin wynosił w 2000 roku 1,6%, a w 2012 roku – już 15,4%). W tym aspekcie nie występują zatem wyraźniejsze różnice w stosunku do krajów Ameryki Południowej.

Warto również zwrócić uwagę na wyjątkowo wysoką dynamikę wzrostu importu krajów Ameryki Łacińskiej z Chin. W badanym okresie przywóz ten dla całego regionu wzrósł bowiem aż osiemnastokrotnie, a Meksyku – nawet dwudziestokrotnie (por. tabela 3). Ten ogromny przyrost importu z Chin do krajów całego regionu był oczywiście podstawą procesu deindustrializacji gospodarek tych państw.

Wskazane wcześniej zróżnicowanie zależności od Chin obu subregionów w wywozie i przywozie znalazło swoje odzwierciedlenie w kształtowaniu się salda obrotów handlowych z tym państwem. Kraje Ameryki Środkowej wykazywały bowiem wysokie i rosnące ujemne saldo obrotów (przykładowo import Meksyku z Chin był wyższy od jego eksportu w 2005 roku piętnastokrotnie, a w 2012 roku – dziesięciokrotnie). Z kolei kraje Ameryki Południowej – w efekcie prymaryzacji swojego eksportu i dostosowania jego struktury do popytu Chin – zwiększały w wysokim tempie wywóz do Chin i osiągnęły wręcz nadwyżki w obrotach handlowych z tym krajem (przykładowo w 2012 roku Brazylia – 6979 mln USD).

4. Zmiany w strukturze PKB krajów Ameryki Łacińskiej w XXI wieku

Przedstawionym wyżej tendencjom rozwojowym obrotów zagranicznych krajów Ameryki Łacińskiej towarzyszyły odpowiednie przekształcenia w ich strukturze produktu krajowego brutto. Wiązały się one z jednej strony z ogólnymi kierunkami ewolucji światowej gospodarki, z drugiej natomiast – ze wskazanymi wyżej przemianami handlu zagranicznego tych państw.

Zmiany struktury PKB w Ameryce Łacińskiej można ogólnie określić jako wyraźną tendencję do deindustrializacji, a więc zmniejszania się roli przemysłu w gospodarce (por. tabela 4). Zjawisko to uwidoczniło już w latach 80. ubiegłego wieku (spadek udziału przemysłu w całym regionie z 40,1% w 1980 r. do 31,8% w 2000 r.), w tym zwłaszcza w Brazylii (znizka z 41,5 do 27,7%).

Znacznie wyraźniej proces deindustrializacji wystąpił w przypadku samego tylko przemysłu przetwórczego, jako tzw. *demanufacturing*. Szczęólnego podkreślenia wymaga przy tym fakt, że obserwowano go również w XX wieku, co wiązało się ze – wskazaną wcześniej – tendencją wzrostu roli dóbr podstawowych w handlu międzynarodowym i gospodarce światowej. W tym przypadku obserwujemy jednak bardzo wyraźne różnice między subregionami. W Ameryce Środkowej przemysł przetwórczy relatywnie nawet nieco zwiększył swoją rolę (z 19,3% w 1980 r. do 21,1% w 2000 r.). W Ameryce Południowej z kolei udział przemysłu przetwórczego przez cały czas spadał bardzo silnie (z 26,8% w 1980 r. do zaledwie 15% w 2011 r.). Jeszcze wyraźniej wspomniana zniżka wystąpiła w Brazylii (z 33,3 do 14,6%). Można więc stwierdzić, że kraje Ameryki Południowej – w skali całej gospodarki światowej – stanowią wręcz wzorcowy przykład zjawiska określanego jako *demanufacturing*²⁰.

Ukazane tendencje wiążą się więc bardzo ściśle z analizowanymi wyżej aspektami rozwoju obrotów handlowych krajów Ameryki Łacińskiej. Państwa, w których zanotowano wyraźny proces prymaryzacji eksportu, a więc kraje Ameryki Południowej, notowały dobre wyniki w sferze obrotów z zagranicą (wskaźniki *terms of trade*, saldo wymiany, dynamika eksportu). Odznaczały się też wyższym tempem wzrostu gospodarczego i mniejszą wrażliwością na negatywne skutki kryzysu finansowo-gospodarczego²¹. Wykazywały jednak wyraźnie większą zależność od Chin (zarówno po stronie eksportu, jak i importu). W ich przypadku proces deindustrializacji (ściślej: *demanufacturing*) gospodarki przebiegał też ze znacznie większym natężeniem²².

²⁰ W literaturze przedstawia się również rachunki strat poniesionych w z tego tytułu przez poszczególne kraje Ameryki Łacińskiej, np. *Brazilian Manufacturing in the Face...*, s. 1–4; R. Jenkins, *Latin America...*, s. 12–15.

²¹ Por. S. Sosa, E. Tsounta, *A Bumpy Road Ahead*, „Finance and Development”, IMF, September 2013.

²² Stąd też minister przemysłu Brazylii Fernando Pimentel stwierdził, że: „Bez aktywnej polityki przemysłowej Ameryka Południowa stanie się tylko farmą i kopalnią świata (*the farm and the mine of the world*)”. Cyt. za G.M. De Paula, *Development of the Latin American Metal-Mechanical Industry*, 1er Congreso Mexicano de la Industria Siderurgica, <http://www.canacero.org.mx/assets/19-estudio-ilafa-germano-mendes.pdf> (22.04.2014). Por. także w tej kwestii R. Jenkins, *Latin America...*, s. 4–7.; K.P. Gallagher, R. Porzecanski, *China and the Latin America Commodities Boom: A Critical Assessment*, University of Massachusetts Amherst, Working Paper Series nr 192, February 2009, s. 5–12.

Tabela 4. Struktura produktu krajowego brutto według rodzajów działalności gospodarczej wybranych regionów i krajów rozwijających się Ameryki w latach 1970–2011 (%)

Wyszczególnienie	1970	1980	1990	2000	2011
	Ameryka Łacińska (ogółem)				
Rolnictwo	11,46	8,46	9,17	5,55	5,72
Przemysł, w tym:	35,75	40,13	36,09	31,76	32,37
przemysł przetwórczy	23,71	23,49	22,49	18,58	15,70
Usługi	52,80	51,30	54,74	62,69	61,91
Ameryka Środkowa					
Rolnictwo	12,13	8,47	8,14	4,82	4,17
Przemysł, w tym:	30,52	38,68	35,20	34,36	34,79
przemysł przetwórczy	19,67	19,29	20,34	21,12	17,98
Usługi	57,34	52,85	56,66	60,82	61,04
Meksyk					
Rolnictwo	11,33	7,82	7,45	4,10	3,39
Przemysł, w tym:	31,01	39,62	36,11	35,05	36,12
przemysł przetwórczy	19,53	19,13	20,39	21,23	18,20
Usługi	57,66	52,56	56,44	60,85	60,49
Ameryka Południowa					
Rolnictwo	11,07	8,42	9,51	5,91	6,32
Przemysł, w tym:	39,28	41,83	37,50	30,51	31,72
przemysł przetwórczy	26,63	26,78	24,43	17,33	14,95
Usługi	49,66	49,76	52,99	63,57	61,96
Brazylia					
Rolnictwo	11,61	8,72	10,13	5,60	5,46
Przemysł, w tym:	35,11	41,51	36,94	27,73	27,53
przemysł przetwórczy	27,34	33,26	25,53	17,22	14,60
Usługi	52,65	49,77	52,93	66,67	67,01

Źródło: UNCTAD Statistical Database...

Kraje Ameryki Środkowej osiągnęły – mimo silnych powiązań instytucjonalnych i ekonomicznych z USA – znacznie gorsze wyniki w eksporcie i w całej gospodarce. Słabiej uwidoczniło się u nich także zjawisko prymaryzacji eksportu i deindustrializacji gospodarki. Wykazywały one zarazem rosnącą zależność od Chin, jednak w samej tylko sferze importu. Tym samym notowały także wysokie

ujemne saldo obrotów handlowych z tym krajem (będące efektem wysokiego tempa wzrostu importu, przy niskiej dynamice eksportu).

Wprawdzie na krótką metę prymaryzacja eksportu i wiążący się z nią *demanufacturing* przynoszą pozytywne skutki w sferze wzrostu gospodarczego i eksportu, w literaturze przedmiotu wyraża się jednak obawy, czy tego rodzaju wzorzec rozwoju gospodarczego nie spowoduje w dłuższym horyzoncie czasowym negatywnych konsekwencji²³. Warto również w tym kontekście zwrócić uwagę na fakt, że – jak wykazują wstępne dane WTO – w 2013 roku, gdy zanotowano pogorszenie relacji cen surowców i żywności do dóbr przetworzonych, eksport Ameryki Łacińskiej (ale także Afryki) obniżył się dość wyraźnie w ujęciu bezwzględnym, podczas gdy innych regionów – wzrósł²⁴.

Podsumowanie

Przeprowadzone w artykule rozważania pozwalają na wysunięcie następujących wniosków o charakterze ogólniejszym. Po pierwsze, w XXI wieku obserwujemy proces wzrostu roli surowców i żywności w produkcji światowej i handlu międzynarodowym. Znaczną rolę w tym względzie odgrywają kraje rozwijające się.

Po drugie, jednym z istotnych czynników determinujących powstanie tej tendencji jest szybko rosnący popyt Chin. Kraj ten oddziałuje także na poprawę *terms of trade* na korzyść surowców i żywności, dynamicznie zwiększając podaż tanich dóbr przetworzonych na rynku międzynarodowym.

Po trzecie, proces deindustrializacji krajów rozwijających się przez Chiny uwidocznia się ze szczególną siłą w krajach Ameryki Łacińskiej. Wyraża się nie tylko w prymaryzacji eksportu (rosnący udział dóbr podstawowych), ale również w przekształceniach struktury importu (zwiększająca się wyraźnie rola Chin). Deindustrializacja widoczna jest nie tylko w handlu zagranicznym, ale również w całej gospodarce (spadek udziału przemysłu przetwórczego w PKB, czyli tzw. *demanufacturing*).

²³ Por. np. A. de la Torre, T. Didier, M. Pinat, *Can Latin America Tap the Globalization Upside?*, „Policy Research Working Paper” nr 6837, The World Bank, April 2014; R. Jenkins *Latin America...*, s. 20–28.

²⁴ *World Trade 2013, Prospects for 2014*, Press/721, WTO, 14 April 2014.

Po czwarte, subregiony i kraje, w których proces deindustrializacji zachodzi silniej (Ameryka Południowa, w tym Brazylia), osiągają w XXI wieku ogólnie lepsze wyniki ekonomiczne (dynamika eksportu i PKB). Wyraża się jednak obawy, że na dłuższą metę proces ten może wywołać niekorzystne zmiany w gospodarce.

Literatura

- Bouzas R., *Latin America in the New Global Scenario: A Bumpy Road Ahead*, University of Miami, December 17, 2012.
- Brazilian Manufacturing in the Face of Chinese Competition*, University of East Anglia, DEV Research Briefing, Norwich, July 2011.
- Czarnecka-Gallas M., *The Efficiency of Industrial Policy in 21st Century? The Case of Brazil*, „Gospodarka Narodowa” 2013, nr 7–8.
- De Paula M. G., *Development of the Latin American Metal-Mechanical Industry*, 1er Congreso Mexicano de la Industria Siderurgica, <http://www.canacero.org.mx/assets/19-estudio-ilafa-germano-mendes.pdf>.
- Dudziński J., *The Current Economic Paradigm in the Light of Financialisation*, „Folia Oeconomica Stetinensia” 2011, nr 10 (18).
- Dudziński J., Narętkiewicz J., *Struktura eksportu jako determinanta jego dynamiki we współczesnym handlu międzynarodowym (na przykładzie Ameryki Łacińskiej)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 810, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 35, t. 1, 2014.
- Francis M., *The Effect of China on Global Prices*, Bank of Canada Review, Autumn 2007.
- Gallagher K.P., Porzecanski R., *China and the Latin America Commodities Boom: A Critical Assessment*, University of Massachusetts Amherst, Working Paper Series nr 192, February 2009.
- Helbing T., Mercer-Blackman V., Cheng V.K., *Commodities Boom. Riding Wave*, „Finance and Development” 2008, March.
- Jenkins R., *Latin America and China – A New Dependency?*, University of East Anglia, Norwich 2012, April.
- Robertson P.E., *The Global Impact of China's Growth*, „Discussion Paper” 13.13, The University of Western Australia, January 2012.
- Roache K., *China's Impact on World Commodity Markets*, „IMF Working Paper WP” 12/115, May 2012.
- Sosa S., Tsounta E., *A Bumpy Road Ahead*, „Finance and Development”, IMF, September 2013.
- Torre A., Didier T., Pinat M., *Can Latin America Tap the Globalization Upside?*, „Policy Research Working Paper” nr 6837, The World Bank, April 2014.

Trade and Development Report 2013, United Nations, New York–Geneva 2013.

UNCTAD Statistical Database, <http://unctadstat.unctad.org>.

Wood A., Mayer J., *Has China De-industrialised other Developing Countries?*, QEH Working Paper Series, „Working Paper” nr 175, June 2010.

World Trade 2013, Prospects for 2014, Press/721, WTO, 14 April 2014.

Współczesna gospodarka światowa. Wybrane problemy, red. J. Dudziński, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994.

CHINA AND DEINDUSTRIALIZATION IN DEVELOPING COUNTRIES (THE CASE OF LATIN AMERICA)

Abstract

In the paper China's impact on the transformations in foreign trade and its contribution to structural changes in selected developing economies are evaluated in relation to the changes in both international trade and the global economy. The analysis focuses on Latin America as a region which deserves particular attention in this context.

The study reveals that deindustrialization of developing countries by China is particularly strong in Latin America. It is reflected not only in the primarization of the region's exports but also in structural changes in its imports. Deindustrialization can be observed also for the entire economy, which is reflected in the shrinking share of the manufacturing industry in GDP. It should be emphasised, however, that although the sub-regions and countries where deindustrialization is more intense can boast, in general, better economic performance, concerns are raised that in the long term the process may lead to unfavourable transformations in the economy.

Translated by Joanna Bajera

Keywords: Latin American economies, international trade, primarization of exports, deindustrialization

JEL Codes: F10, F14